

La «contemplació per a obtenir amor» de sant Ignasi de Loiola a la llum de la metafísica de sant Tomàs d'Aquino

PATRICIA MESSA

Universitat Abat Oliba CEU

Resum: Emmarcats dins l'any ignasià que ha commemorat la ciutat que ens acull, volem destacar la fonamentació metafísica de la meditació coneguda com a «contemplació per a obtenir amor», que comprèn el n. 230 fins al n. 237 dels *Exercicis Espirituals* de sant Ignasi. Per això, prendrem com a referència la metafísica de Tomàs d'Aquino. En cada número del text trobarem intrínsec un principi metafísic. Aquests es podrien agrupar en: el bé és estimat en tant que és comunicable a l'amant i Déu crea per comunicar la seva bondat (n. 231); la bondat divina és el principi i la fi de tot el creat, i el bé és difusiu i comunicatiu de si (n. 234); Déu és el dador de l'ésser i trobem en l'ordre creat una jerarquia segons els graus d'ésser (n. 235); l'home ocupa un lloc preeminent en aquesta jerarquia (n. 236); i, finalment, que la creació és vestigi de Déu (n. 237). En aquesta comunicació farem esment de cadascun d'aquests principis i n'esbossarem les característiques més importants a fi de subratllar l'arrel filosòfica d'aquest fragment i posar en relació els dos autors que, tot i que diferents en el temps, caminen en la mateixa direcció.

Paraules clau: Ignasi de Loiola, Tomàs d'Aquino, metafísica, contemplació, bondat divina, amor.

The «Contemplation to obtain love» of Saint Ignatius de Loyola in the light of the metaphysics of Saint Thomas Aquino

Abstract: Framed within the Ignatian Year that commemorates the city hosting us, this presentation seeks to highlight the metaphysical foundation of the meditation known as the «Contemplation to Attain Love», which spans numbers 230 to 237 of the *Spiritual Exercises* of St. Ignatius. To do so, we draw on the metaphysical framework of Thomas Aquinas. Each section of the Ignatian text reveals an intrinsic metaphysical principle, which can be grouped as follows: the good is measured by the communicability of the lover, and God creates in order to share his goodness (n. 231); divine goodness is both the origin and the end of all creation, and the good is by nature self-diffusive and communicative (n. 234); God is the giver of being, and within creation there exists a hierarchy according to degrees of being (n. 235); the human being occupies a preeminent place within this hierarchy (n. 236); and finally, creation itself is a vestige of God (n. 237). This presentation will address each of these principles, outlining their key features to underscore the philosophical foundation of this meditation and to bring into dialogue two thinkers—St. Ignatius and Aquinas— who, though separated by time, walk a common metaphysical path.

Keywords: Ignatius of Loyola, Thomas Aquinas, metaphysics, contemplation, divine goodness, love.

En aquesta breu exposició farem esment de cadascun dels punts que componen aquesta meditació i n'ebossarem les característiques principals amb la finalitat de subratllar l'arrel filosòfica d'aquest fragment i posar en relació els dos autors que, tot i que diferents en el temps, caminen en la mateixa direcció.

Si fins ara els *Exercicis* han estat un recorregut ascendent, en aquesta meditació trobarem un procés descendent des d'on l'home pot contemplar, com una cascada, la bondat de Déu. El que allí es contempla xopa tota l'existència, i per això, el fi d'aquest text és que, contemplant l'amor de Déu a través de la creació, puguem tornar amor amb amor.

1/ Contemplació del bé diví: fi últim de la vida humana

Feta aquesta breu introducció, creiem necessari aturar-nos en la noció de *contemplació*, ja que és el concepte en què s'emmarca la reflexió. Sant Tomàs és clar a l'hora d'assegurar que el fi últim de l'home és la contemplació de l'essència divina.¹ En contemplar-la s'aquieten tots els apetits i es copsa el desig de felicitat.² Per això podem dir que en la contemplació també hi trobem la doctrina de l'acte i la potència presentada per Aristòtil.

La contemplació és una activitat que es troba en l'intel·lecte, ja que és qui aprehèn l'esplendor de les formes intel·ligibles. Això no vol dir que la voluntat no tingui també un paper important, perquè pel Doctor Angèlic la contemplació no és només fruit de l'intel·lecte, sinó també fruit de la voluntat.

Això és el que l'Escola Tomista de Barcelona s'ha esforçat a remarcar: per a la contemplació no només és necessari un esforç intel·lectual, sinó també es requereix la voluntat. En aquesta línia, Canals afirma:

La contemplació, perfectiva de la vida humana, no és un mer intel·lectualisme, sinó una operació que neix de l'amor. Per això aquieta el cor de l'home. (...) La primacia final de la contemplació, la no escissió ni antítesi entre el teòric i el pràctic, es comprèn només si no s'ignora la implantació de l'amor en l'ordre contemplatiu, de la qual es deriva l'exigència i l'imperi de l'amor sobre la praxi.³

Des d'aquesta perspectiva, la contemplació és essencialment una comunicació de vida personal, on «un obre el cor al seu amic perquè pugui donar-se

1. S. Th., I-II, q.3, a.5 i a.8; Q. De Virtutibus, a.5, ad 8.
2. Martín F. Echavarría, «La vida mística, perfección del hombre según santo Tomás», *e-aquinas*, n. 1, 2003, p. 51.
3. Francisco Canals, «Teoría y praxis en la perspectiva de la dignidad personal», *Espíritu*, xxv, 1976, p. 128.

un diàleg amistós, en el qual tots dos es miren i contemplen amb amor».⁴ La contemplació, per tant, esdevé un diàleg cordial.

Tanmateix, contemplant el bé, l'home és perfeccionat i transformat per allò que contempla. De manera que la contemplació esdevé necessària per al dinamisme perfectiu de la vida humana.⁵

El fruit de la contemplació és, per una part, la saviesa⁶ i, per una altra, el pas de la unió afectiva, en què es vol anar a trobar el bé estimat, a la unió real, en què es dona la presència i possessió de l'objecte estimat gràcies a l'intel·lecte.⁷ Per això, en aquesta unió real i definitiva és on la persona descansa, tots els moments previs no són sinó potencialitat del fi últim.

Nogensmenys, aquesta unió que permet la contemplació, i que es dona gràcies al coneixement, també es fa possible a causa de la semblança entre l'amant i l'estimat fruit de l'amor.⁸ Ja que qui estima s'assembla a l'objecte estimat. En conseqüència, podem reafirmar el que l'Escola Tomista de Barcelona ha volgut destacar argumentant que la contemplació és una activitat intel·lectual però també amorosa.

Feta aquesta breu reflexió sobre la naturalesa de la contemplació i els seus fruits, endinsem-nos pròpiament en el text de sant Ignasi, en què posarem en relleu els principis metafísics que l'acompanyen.

2/ N. 231: Amor i comunicació

El n. 231 diu: «L'amor consisteix en una comunicació de les dues parts, a saber, donar i comunicar l'amant a l'estimat el que té, i així l'estimat a l'amant».⁹

La premissa metafísica que aquí trobem es pot formular amb les paraules del mateix Tomàs d'Aquino: «Bonum amatur inquantum es communicabile amante»,¹⁰ és a dir, el bé s'estima en tant que és comunicable a l'amant. L'amor per excel·lència, i que aquí queda reflectit, és aquell que comunica i manifesta la mateixa bondat; i això és el que fa Déu màximament.

Tanmateix, quan sant Tomàs parla de l'amor en el tractat sobre les passions, assegura que un dels efectes de l'amor és l'èxtasi,¹¹ i així és com Déu posa de manifest el seu amor. Surt de si mateix per comunicar allò que Ell és.¹² En

4. Enrique Martínez, «Contemplación de la belleza y perfección de la vida humana», *Espritu*, LXII, 2013, p. 69.

5. *Ibidem*, p. 68.

6. S. Th., II-II q.45 a.5, in c.

7. S. Th., I-II, q.28, a.1, in c.

8. S. Th., I-II, q.27, a.3, in c.

9. Ignasi de Loiola, *Exercicis Espirituals*, Barcelona: Cristianisme i Justícia, 2008, p. 40.

10. S. Th., I-II, q.28, a.4, ad 2.

11. S. Th., I-II, q.28, a.3.

12. S. Th., I, q.39, a.5, ad 6; q.41, a.3, in c.

paraules de l'Aquinat: «Surt d'absolutament fora de si perquè vol el bé per a l'amic i treballa per ell com si estigués encarregat de la seva cura i de proveir les seves necessitats per causa del mateix amic».¹³ Aquesta idea la retrobarem al n. 236 dels Exercicis.

Aquest èxtasi que hem descrit correspon a l'amor de benevolència, i d'aquest tipus d'amor és d'on neix la creació, ja que Déu crea no per necessitat,¹⁴ sinó per comunicar la seva bondat.¹⁵ Per això podem dir, amb sant Tomàs, que és l'amor diví qui crea la bondat en les coses. De manera que la creació és una materialització de la bondat divina i de la seva màxima liberalitat i generositat.¹⁶ Per tant, Déu és la causa de la bondat en les coses creades, però el més important, és causa perquè és bo, màximament comunicatiu de la seva perfecció, del seu amor.¹⁷ En definitiva, «perquè és bo, existim».¹⁸

A més a més, Déu vol donar-se a si mateix a nosaltres, de manera que l'amor de Déu no és només benvolent, sinó també oblatiu. Tanmateix, hem d'apuntar que Déu té dilecció per nosaltres, és a dir, busca la unió amb el seu estimat, ja que l'amant estima l'estimat com si fos ell mateix.¹⁹

En definitiva, en el n. 231 i durant tota la contemplació per a obtenir amor, es posa en relleu l'amor benvolent i oblatiu que ens té Déu i la seva dilecció per nosaltres. L'amor de benevolència, que busca el bé de l'estimat; l'amor oblatiu pel qual l'amant es dona a l'estimat; i l'amor de dilecció, que busca la unió real.

3/ N. 234: Manifestació de la bondat divina en la creació

Passem ara al punt n. 234, que diu així: «El primer punt és portar a la memòria els beneficis rebuts de creació, redempció i dons particulars, ponderant amb molt d'afecte quant ha fet Déu per mi, i quant m'ha donat del que té i, en conseqüència, el mateix Senyor desitja donar-se'm quan pot, segons la seva ordenació divina».

Com es pot comprovar, aquest número s'arrela en el que ja hem esmentat en el número anterior. El n. 234 dels *Exercicis* sintetitza, en primer lloc, el principi metafísic que la bondat divina és inici i fi de tot el creat.²⁰ Canals ho expressava amb aquestes paraules:

13. S. Th., I-II, q.28, a.3, in c.

14. S. Th., I, q.19, a.3, in c.

15. S. Th., I, q.32, a.1, ad 3.

16. Francisco Canals, *Tomás de Aquino, un pensamiento siempre actual y renovador*, Barcelona: Scire, 2004, p. 311.

17. S. Th., I, q.13, art. 2, in c.

18. S. Th., I, q.13, a.2, in c.

19. S. Th., II-II, q.25, a.2, in c.

20. S. Th., I, q.44, a.4 in c.

El teocentrisme autèntic de sant Tomàs ens convida a contemplar la bondat divina difusiva de si mateixa, identificada amb l'amor donant i purament liberal, com la que posa en marxa la mateixa eficiència creadora i orienta el govern provident sobre l'univers.²¹

És a dir, Déu crea l'univers com a manifestació de la seva bondat, per a comunicar-la a la seva creació i que tots els ens creats puguin participar d'ella.²² Això ens porta a fer referència al principi que sosté que el bé és difusiu, doctrina proposada pel Pseudo-Dionís i assumida i perfeccionada pel Doctor Comú.²³ I el bé és difusiu de si per la comunicativitat de la perfecció de l'acte, ja que és de la natura de qualsevol acte el fet de comunicar-se a si mateix,²⁴ i a la bondat divina li correspon això en grau màxim perquè Déu és l'Acte Pur.²⁵ De manera que Déu, sent acte, comunica com a principi la seva perfecció, allò que és en essència, és a dir, la seva bondat.²⁶ A més a més, quan Déu crea, ho fa no sols perquè les coses existeixin, sinó perquè aconseguixin la seva perfecció imitant així la bondat divina.

4/ N. 235: Escala dels éssers

Que Déu comuniqui la seva bondat a diferents ens segons l'essència d'aquests és el que trobarem al punt n. 235, que diu: «Mirar com Déu habita en les criatures, en els elements donant l'ésser, en les plantes vegetant, en els animals sentint, en els homes donant entendre i així en mi donant-me l'ésser, animant, sentint i fent-me entendre; així mateix, fent temple de mi, sent creat a imatge de la divina majestat».

Sant Ignasi és clar a l'hora de presentar els graus d'ésser i una jerarquia dins la creació. Aquesta escala i jerarquia neix de l'ordre que Déu dona als éssers i és, precisament, en aquest ordre en què es veu reafirmada la bondat divina en la creació. Citant sant Tomàs: «Mitjançant aquest ordre, es manifesta millor la bondat divina comunicada, perquè com que la bondat divina no podria ser representada prou per a una sola criatura, va produir-ne moltes i diverses, a fi que el que faltava a una per representar la bondat divina fos suplert per les altres».²⁷

A més a més, com el Doctor Angèlic argumenta, Déu habita en les coses per presència, essència i potència. «Cal dir que és en tots per potència en tant

21. Francisco Canals, *Tomás de Aquino, un pensamiento siempre actual y renovador*, op. cit., p. 320.

22. De Div. Nom., c.1, lect. 1; c.4, lect. 9; S. Th., I, q.106, a.4, in c.

23. S. Th. I, q.73, a.3, ad 2.

24. De Pot., q.2, a.1, in c.

25. S. Th., I, q.19, a.2, in c; ad 3-4.

26. De Pot., q.2, a.1 in c; C.G., I, c.37, n.5.

27. S. Th., I, q.47, a.1, in c; q.108, a.2, ad 2.

que tot està sotmès al seu poder; que és per presència en tots en tant que tot queda al descobert davant d'Ell; que és en tots per essència en tant que és present en tots com a raó de ser».²⁸

El ser és participat en diversos graus pels éssers creats. De manera que, com més gran sigui la participació, més actualitat, bondat i perfecció tindrà aquell ens. Així, els graus d'ésser presenten una jerarquia des dels nivells més baixos,²⁹ en què la materialitat és més gran, fins als àngels incorporis, màximament acte dins la seva creaturitat.³⁰ I com més perfecte és un ens, més comunicatiu de la seva perfecció serà. El vivent serà més perfecte com més íntim sigui l'emanat per ell.³¹

L'home ocupa un lloc preeminent en aquesta escala, ja que es troba al cim dels éssers corporis però a la faldilla dels éssers immaterials. Tanmateix, l'home és creat a imatge i semblança de Déu. Aquesta imatge, però, no es dona per la nostra estructura entitativa, sinó per la memòria, la intel·ligència i la voluntat, perquè són els actes pels quals l'esperit recorda, entén i estima Déu.³² En canvi, la semblança amb Déu es dona en qualsevol criatura que rep l'ésser. En el dir del P. Orlandis: «Més que a les altres causes, pertany a la bondat divina difondre en altres éssers el seu propi bé, quan és possible, produir éssers semblants a si».³³

Tot i que sigui en diferent mesura, tots els éssers creats volen aconseguir la seva pròpia perfecció, retornar a la seva causa, assemblar-se a Déu. I en l'home això es dona eminentment. Gràcies al coneixement i a l'amor, es manifesta una participació més elevada en l'ésser, per la qual podem dir que l'home és creat a imatge i semblança de Déu.³⁴

5/ N. 236: Déu treballa pels homes en totes les coses creades

El n. 236 pren com a punt de partida el que s'ha exposat en el número anterior, però aquest cop va un pas més enllà. Diu: «El tercer a considerar és com Déu treballa i labora per mi en totes les coses creades sobre la terra, així com en els cels, elements, plantes, fruits, bestiar, etc. donant l'ésser, conservant, vegetant, sentint, etc.».

Aquest punt va en la línia de l'anterior, però podem destacar que aquest treball que Déu fa és, principalment, conservar-nos en l'ésser. Així ho re-

28. S. Th., I, q.8, a.3, in c.

29. C.G., IV, c.1, n.2; c.11, n.3, n.8 I n.11; S. Th., I, q.115, a.1 in c.

30. Super De divinis nominibus c.4, lect.16.

31. C.G., IV, c.11; S.Th., I, q.27, a.1 ad 2. Veure també: Martín F. Echavarría, «La vida mística, perfección del hombre según santo Tomás», *op. cit.*, p. 34.

32. S. Th., I q.93 a. 7, in c.

33. Ramón Orlandis, *Pensamientos y ocurrencias*, Barcelona: Balmes, 2000, p. 391.

34. C.G., II, c.46.

cull sant Tomàs: «Del fet que Déu regeix les coses amb la seva provisió, se segueix que les conservi en l'ésser. Ja que la conservació és una prolongació de l'ésser».³⁵ I a la *Summa teologica* testimonia: «Com vulgui que Déu és per essència el mateix ésser, és necessari que el ser creat sigui el seu propi efecte. Aquest efecte el causa Déu en les coses, no sols quan comencen a existir, sinó al llarg del seu existir. Així doncs, com més existeix una cosa, tant més necessària li és la presència de Déu segons la manera pròpia de ser».³⁶

Aquesta premissa troba el seu reflex en l'últim vers de la *Divina Comèdia*, «l'amor que fa moure el sol i les altres estrelles».³⁷ És a dir, Déu és l'amor diví que ho mou tot cap a la seva bondat, també totes les coses creades perquè nosaltres ens hi apropem i amb el nostre intel·lecte reconeguem en els vestigis de la creació, no només la causa primera, sinó l'amor diví que crea fruit de la seva bondat, perquè tots ens assemblem a Ell i copsem així la nostra perfecció.

6/ N. 237: Tots els béns descendeixen de dalt

Finalment, el n.237 exposa: «El quart: mirar com tots els béns i dons descendeixen de dalt, així com la meua mesura de potència, i de la summa i infinita de dalt, i així la justícia, la bondat, pietat, misericòrdia, etc. així com del sol descendeixen els raigs; de la font, les aigües, etc.».

En aquest últim punt, volem destacar que el bé és proporcional a cada ésser, i que podem comprendre i unir-nos a Déu segons la nostra naturalesa. Sant Tomàs subratlla aquesta idea quan parla del bé, ja que diu que ha d'haver-hi una semblança entre la naturalesa de l'ésser que tendeix al bé i aquell bé al qual tendeix; i això segons la potencialitat de cada ésser. El Doctor Angèlic ho expressa amb aquestes paraules: «Quan el que mou és més elevat, és tant més necessari en el movable una disposició a ell proporcionada».³⁸

En definitiva, tot descendeix de dalt per part de la summa potència de Déu,³⁹ i és rebut pels éssers segons la seva essència, per això, les naturaleses intel·lectuals poden rebre més perfectament les bondats i perfeccions de Déu, i de la mateixa manera que poden unir-se a Ell també més excel·lentment. I per aquesta raó, els homes són estimats per si mateixos i són considerats éssers personals.

35. C.G., III, c.65.

36. S. Th., I, q.8, a.1, in c.

37. Paradís, XXXIII, 145.

38. S. Th., I-II, q.68, a.1, in c.

39. S. Th., I, q.25, a.1.

7/ Conclusions

Com a cloenda, volem recapitular els principis metafísics que hem esmentat. Aquests són: el bé és estimat en tant que és comunicable a l'amant; Déu crea per comunicar la seva perfecció, que és la seva bondat; la bondat divina és el principi i fi de tot el creat; tot agent obra en tant que està en acte; el bé és difusiu i comunicatiu de si; Déu és el dador de l'ésser; Déu ens conserva en l'ésser i fa possible una escala jerarquitzada en la creació segons els graus d'ésser, en què l'home ocupa un lloc preeminent dins d'aquest ordre; i finalment, que la creació és el vestigi de Déu en les coses.

Com a conclusió, volem fer notar que la contemplació per a aconseguir amor, per una banda, condueix a viure una humilitat metafísica en què reconeixem que tot és do, i que tot està regit per un ordre que manifesta la bondat divina. I la contemplació que s'observa en els *Exercicis* coincideix també amb el fi últim de la vida humana, de manera que una contemplació per a obtenir amor ajuda i s'encamina a obtenir la perfecció de l'home, que és la contemplació divina,⁴⁰ com hem esmentat.

I per altra, vol interpel·lar l'home perquè faci reforma de la seva vida segons l'amor de Déu que ha contemplat, i així viure ordenats a Ell. En altres paraules, rebre un amor, coneixement i goig de Déu de manera que, coneixent-lo, puguem estimar-lo i gaudir d'Ell en una unió real. Ja que el fi de la vida humana és la contemplació que neix de l'amor i que espira amor.

No volem acabar aquesta comunicació sense fer esment de les paraules de Bofill que recullen i sintetitzen el que aquí hem exposat:

Per aquesta activitat intel·lectual, imperada, no per la voluntat efectiva, sinó per la voluntat afectiva, aquest objecte que constitueix un escàndol per a la interpretació intel·lectualista de la doctrina de l'Angèlic, en una paraula: la Persona, el supòsit espiritual, quan és contemplat per amor i és contemplat com a amant, esdevé finalment present a nosaltres; per la contemplació, l'estimat «fit praesens voluntati»; i aquesta sí que és comunió actual i perfecta. Jo i tu, amb mi i amb tu; aquesta és la més perfecta de les relacions reals. Per ella queda vençuda definitivament la solitud, en quedar igualment satisfetes tant les nostres aspiracions a ser compresos, benivolguts, estimats, com aquelles altres de direcció contrària, a vessar en uns altres la plenitud del nostre cor en afable confiança. Per ella queda l'home situat en el seu veritable ambient, a saber: la família i la Societat, i ocupa el seu lloc en l'Univers. La mesura d'aquesta perfecció i del goig corresponent ens el farà albirar la consideració del que ella significa: l'enriquiment d'una Persona pel que hi ha de més valuós en l'Univers sencer, a saber: per una altra Persona, que es lliura a si mateixa no en algun dels seus aspectes o béns més o menys exteriors, sinó introduint-nos en l'íntim de la seva vida i del seu ser.⁴¹

40. *Ètica nicomàquea*, X, c.8, 1178b 21-23.

41. Jaume Bofill, *La escala de los seres o el dinamismo de la perfección*, Barcelona: Ariel, 1950, p. 164-165.